

Існує відмінність між тією чи іншою системою соціального страхування, водночас можна виділити такі основні елементи соціального страхування:

- соціальне страхування, що фінансується із внесків, які акумулюються у спеціальних фондах, за рахунок яких виплачується пенсія та допомога;
- обов'язкова участь працівників за деякими винятками;
- надлишок коштів у фонді інвестується для отримання додаткового доходу;
- особисте право на пенсію чи допомогу гарантується наявним обліком внесків без застосування процедури перевірки доходів або об'єктивної потреби у державній підтримці;
- розмір внеску та виплати часто залежить від того, скільки застрахована особа заробляє або заробляла раніше.

Висновки з дослідження. Отже, необхідність соціального страхування зумовлена ризиковим характером ринкової економіки. Відсутність надійних захисних механізмів фінансування державних соціальних гарантій, в даному випадку – соціального страхування, негативно позначається на кожному з суб'єктів економічної діяльності – населенні, підприємствах, державі, що врешті-

решт відбивається на темпах та тенденціях соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Страхування / [Базилевич В.Д., Філонюк О.Ф., Базилевич К.С., Пікус Р.В. та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
2. Фінансовий словник [Текст] / [Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Сможенко Т.С.]. – К.: Знання, 2000. – 588 с.
3. Україна. Соціальна сфера у перехідний період. Аналіз світового банку / за ред. О.Коваленко – К.: Основи, 1994. – 247с.
4. Лагутін В.Д. Людина і економіка: соціоекономіка [Текст]: [монографія] / Лагутін В.Д. –К.: Просвіта, 1996.– 336 с.
5. Постанова Верховної Ради України "Про проект Концепції соціального забезпечення населення України" від 21 грудня 1993 року № 3758-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 1994. – № 6. – ст. 31 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3758-12>. – Назва з екрану.
6. Тропіна В.Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства [Текст]: [монографія] / Тропіна В.Б.; НДФІ. – К., 2008. – 368 с.
7. Туган-Барановский М.И. Основы политической экономии [Текст]: [монографія] / Туган-Барановский М.И. – Спб., 1911.– 137с.
8. Фёдорова Т. А. Страхование в условиях рыночной экономики: принципы и практика [Текст]: [учеб. пособие] / Фёдорова Т.А. – СПб.: издат. СпбЭФ, 1995. – 322 с.
9. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями [Текст]: [монографія] / [Федосов В., Оларін В., С. Львовчкін.]; за наук. ред. В.Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.

Стаття надійшла до редакції 06.03.13

В. Тропіна, д-р экон.наук, проф.
Черниговськ. гос. ин-т экономики и управления, Чернигов,
Д. Суховой, асп.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В ФИНАНСИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ГАРАНТИЙ

Исследовано понятие "социальное страхование", определено влияние социального страхования на финансовое обеспечение государственных социальных гарантий.

Ключевые слова: социальное страхование, финансовое обеспечение, государственные социальные гарантии, социальный фонд.

V. Tropina, PhD, Professor
Chernihiv State Univ. of Economics and Management, Chernihiv,
D. Sukhovi, post graduate student
Taras Shevchenko Kyiv Nation. Univ., Kyiv

THE ROLE OF SOCIAL INSURANCE IN THE FINANCING OF PUBLIC SOCIAL GUARANTEES

Investigated the concept of "social insurance", determined the effect of social insurance financing of state social guarantees.

Keywords: social insurance, financial security, state social guarantees, social fund.

УДК 336.027

М. Боровікова, канд. экон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД ТА ШЛЯХИ ЙОГО СТАБІЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено основні ризики зростання державного боргу в після кризовий період як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, визначені основні причини та можливі негативні наслідки цього процесу, а також запропоновано низку заходів щодо стабілізації та зменшення державного боргу країн.

Ключові слова: державний борг, боргова криза, державні фінанси, бюджетний дефіцит, бюджетна консолідація.

Постановка проблеми. Гостра фінансова криза, яка поразила світову економіку в 2008 році, не тільки викликала значне зниження обсягу виробництва і породила невпевненість щодо економічних перспектив, але й завдала шкоди державним фінансів багатьох країн. Його спадщина проявляється в масивному збільшенні державного боргу по всьому світу, причому в більшій мірою в країнах з розвинутою економікою, ніж в країнах, що розвиваються.

У країнах з розвинутою економікою державний борг, за прогнозами, досягне в середньому 108 відсотків валового внутрішнього продукту (ВВП) в кінці 2015 року.

Це приблизно на 35 процентних пунктів вище, ніж на кінець 2007 року, перед початком світової кризи. Такий високий рівень боргу не спостерігався в цих країнах з кінця Другої світової війни. Він значною мірою обумовлений постійною втратою доходу від падіння завищених цін на активи, більш низьким потенційним обсягом виробництва і антициклічними заходами бюджетного стимулювання. Рівні державного боргу в цих країнах почали підвищуватись перед кризою, головним чином внаслідок зростання витрат, але в період після глобального спаду відбувається швидке і значне накопичення

боргу, оскільки деякі країни залучали позики в обсягах, аналогічних до запозичень у воєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зростання державного боргу привертають увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців протягом останніх десятиріч. Значний внесок у дослідження питань, пов'язаних з формуванням та управлінням державним боргом зробили такі сучасні зарубіжні науковці, як Алан Ауербах, Альфред Грейнер, Річард Шмалензи, Рудігер Дорнбуш, Стенлі Фішер, а також вітчизняні вчені: В. Д. Базилевич, С.Я. Боринець, О.Д. Василик, І.О. Лютий тощо.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Не зважаючи на значні наукові надбання у дослідженні підходів до формування, використання та управління державними запозиченнями, питання стабілізації державного боргу після кризових явищ в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, на наш погляд, все ще є недостатньо висвітленим і залишається невирішеним.

Метою статті є узагальнення основних причин, проблем та ризиків пов'язаних зі зростанням державного боргу в післякризовий період, а також обґрунтування заходів щодо його стабілізації та зменшення.

Високі рівні державного боргу в періоди після фінансової кризи – не нове явище. Дослідження свідчать, що банківські кризи мають серйозні наслідки для бюджету як в країнах з розвинутою економікою, так і в країнах, що розвиваються. Наприклад, у роботі Rogoff and Reinhart (2009) зроблено висновок, що в середньому по ретроспективної вибірці епізодів державний борг підвищувався на 86 процентів за трирічний період після банківської кризи. В роботі Laeven and Valencia (2008) зазначається, що середні показники бюджетних витрат на подолання банківських криз за минулі три десятиріччя були трохи менше 15 відсотків ВВП. Крім того, відношення державного боргу до ВВП під час цих епізодів в середньому підвищувало приблизно на 40 процентних пунктів (Baldacci, Gupta, and Mulas-Granados, 2009).

Однак цього разу безпрецедентним є те, що багато країн – а саме країни, що виробляють найбільшу частку світової продукції, – нарощують обсяги державних зобов'язань в умовах хиткої світової економічної кон'юнктури, яка характеризується високим ступенем невизначеності. Це може породжувати проблеми в силу чотирьох причин.

По-перше, високі рівні боргу підвищують ризики платоспроможності і вартість запозичення для суверенних позичальників. По-друге, високі рівні боргу можуть обмежувати бюджетний простір (здатність приймати додаткові боргові зобов'язання) для використання податково-бюджетної політики як антициклічного інструменту, наприклад, у випадку виникнення кризи. По-третє, високі процентні ставки, породжені високою заборгованістю, можуть негативно відбиватися на зростанні обсягу виробництва і продуктивності. По-четверте, при одночасному посиленні податково-бюджетної політики, відсутність зниження обмінного курсу і обмежені можливості для проведення політики грошово-кредитної експансії в ряді великих країн створюють ризик ослаблення світового сукупного попиту.

В останні два десятиліття як у країнах з розвинутою економікою, так і в країнах, що розвиваються, були

здійсненні коригування, достатні для зниження боргу до прийнятних рівнів, але цього разу бюджетна консолідація повинна була проходити на тлі більш високого ризику в світовому масштабі, більш неспокійних фінансових ринків і більш слабкого попиту. Крім того, можливості грошово-кредитної політики для підтримки зростання в разі проведення країнами бюджетної консолідації обмежені низьким рівнем ставок інтервенції в багатьох країнах з розвинутою економікою. У той же час, директивним органам буде важко використовувати заходи курсової політики для підтримки конкурентоспроможності, оскільки багато великих країн потребують одночасного проведення бюджетної консолідації.

Якими факторами пояснюється успіх консолідації державного боргу після банківських криз, і чому деяким країнам вдається знизити свій державний борг до прийнятного рівня швидше, ніж іншим? Для цього групою іноземних вчених було проаналізовано 100 епізодів банківських криз, що сталися в період з 1980 по 2008 рік у країнах з розвинутою економікою, і країнах, що розвиваються, та низькими доходами. Основна увага в цьому аналізі приділялася ряду факторів, що впливають на тривалість епізодів успішного скорочення заборгованості. Успішний результат визначався як зниження відношення державного боргу до ВВП до граничних рівнів 60/40 відсотків ВВП, але також використовувалися альтернативні граничні рівні для перевірки стійкості отриманих результатів.

Як показав аналіз, вірогідність успішної консолідації боргу нижче, коли країни переживають більш тривалу (і, як наслідок, більш важку) кризу. Це, як правило, зумовлено більшою невизначеністю і постійним зниженням обсягу виробництва, які заважають бюджетній консолідації і, в деяких випадках, значними бюджетними дисбалансами структурного характеру, накопиченими до кризи, які необхідно усувати за менш сприятливих економічних умов. Крім того, країнам, як правило, потрібно 6-8 років для зменшення державного боргу після економічної кризи, коли необхідне скорочення не перевищує 40 процентів ВВП (рис. 1).

В результаті проведеного аналізу було обґрунтовано два вагомих висновки, які варто приймати до уваги директивним органам при розробці стратегій консолідації боргу:

1) *зниження неперіоритетних витрат сприяє проведенню бюджетного коригування*: успішна консолідація боргу в цілому більш ймовірна, коли вона проводиться на основі скорочення поточних витрат. Це також відноситься до країн, в яких підвищення рівня боргу не пов'язане з фінансовою кризою, оскільки обмеження видатків на трансферти (такі як пенсії, субсидії та іншу допомогу) і заробітну плату знижує тиск на недискреційні статті витрат, які мають тенденцію до зростання з плином часу, і можуть також підвищити перспективи трендового зростання.

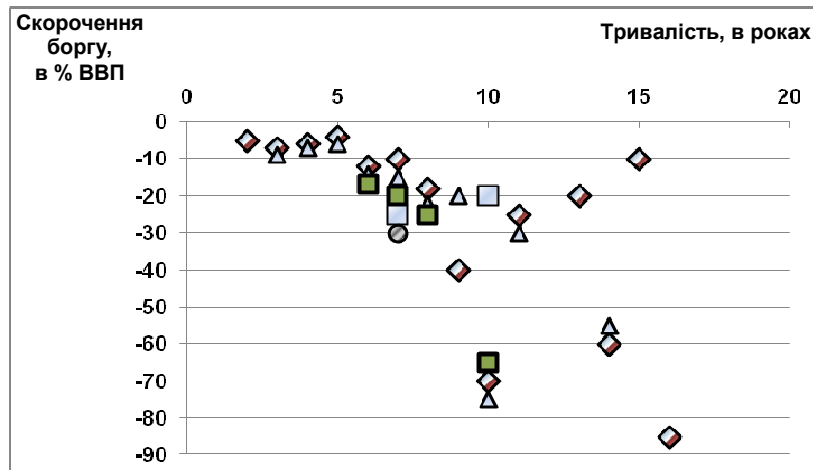

Рис.1. Розподіл тривалості скорочення державного боргу, що збільшився в результаті економічної кризи в країнах*

Джерело: [6]

2) може знадобитися збільшення податкових надходжень. Збільшення податкових доходів є найважливішою умовою для успішного скорочення заборгованості в країнах, що зазнають значну потребу в бюджетному коригуванні. Разом з тим, заходи з підвищення оподаткування повинні бути побудовані таким чином, щоб уникнути зниження ефективності і звести до мінімуму викривлення, особливо якщо рівень податків вже високий щодо ВВП.

Ці висновки підкреслюють значення стратегій бюджетного коригування, які вже користуються довірою, та дозволяють зафіксувати ринкові очікування щодо стійкості бюджету. Діяльність у бюджетній сфері повинна підкріплюватися й іншими напрямками політики, такими, як:

- коли грошово-кредитна політика створює і підтримує адаптивні умови, і рівень премій за ризик залишається під контролем, вірогідність скорочення заборгованості збільшується – це важливий урок для країн, що

виходять з кризи і готуються приступити до згортання заходів бюджетної та грошово-кредитної підтримки;

- структурні реформи, що сприяють росту (включаючи лібералізацію ринків товарів і праці), завжди мають велике значення, але особливо суттєві в період після кризи: при більш високих темпах зростання легше домогтися скорочення заборгованості та закріпити цей показник.

Важливим наслідком світової фінансової кризи стало раптове погіршення стану державних фінансів країн з розвинутою економікою та країн, що розвиваються (Центральної та Східної Європи), та інших регіонів світу. Великі бюджетні дефіцити спричинили різке зростання державного боргу в країнах з розвинутою економікою, яке, швидше за все, продовжиться в наступні п'ять років і доведе цей борг до відміток, що набагато перевищує рівень, що спостерігався з часів закінчення Другої світової війни (рис. 2).

Державний борг, в % ВВП

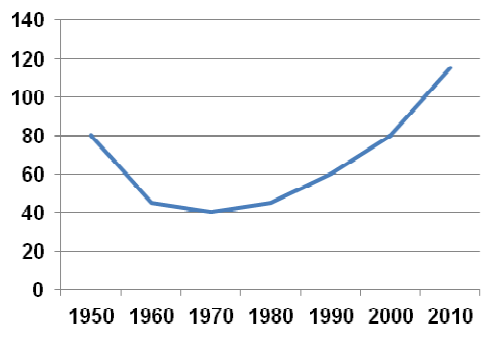

Рис. 2. Динаміка державного боргу країн з розвинутою економікою та країн, що розвиваються*

Джерело: [5]

Різке підвищення рівнів дефіциту і заборгованості цілком може чинити тиск на відсоткові ставки і підірвати економічне зростання у цих країнах, а також може вплинути на інші країни, що розвиваються. Фінансові ринки стають все більш нестійкими як у наслідок стрімкого збільшення боргу, так і невизначеності щодо майбутньої політики у сфері оподаткування та витрат, особливо в Європі.

Для того щоб поліпшити сальдо бюджетів і знизити борг до економічно більш прийнятної рівня з метою послабити тиск на відсоткові ставки та економічне зростання, потрібне стримування витрат і збільшення дохо-

дів. Необхідність бюджетної стабілізації особливо гостро відчувається в країнах з розвинутою економікою, але вона також потрібна й багатьом країнам, що розвиваються. У багатьох країнах, де потужний тиск на витрати обумовлено старінням населення, траєкторія консолідації буде більш крутою.

В результаті світової фінансової кризи бюджетні дефіцити значно зросли у всіх країнах світу. Криза призвела до серйозного зниження ділової активності в країнах з розвинутою економікою і скорочення торгових і фінансових потоків в країни, що розвиваються. У сере-

дині 2000-х років офіційні органи деяких країн відреагували на винятково динамічний ріст податкових надходжень зниженням податків або збільшенням таких чутливих категорій видатків, як заробітна плата і трансфертні платежі, включаючи пенсії. Спад ділової активності під час кризи спричинив помітне зменшення податкових доходів, і при цьому багато країн також збільшили витрати, щоб підтримати свою економіку. У країнах з розвинутою економікою бюджетні дефіцити зросли в середньому приблизно на 8 процентних пунктів, з 1 відсотка ВВП у 2007 році до майже 9 відсотків ВВП у 2009 році. У ряді країн, таких як: Великобританія, Греція, Ірландія, Ісландія, Іспанія, США та Японія, – дефіцит перевищив 9 процентів ВВП. У 2010 та 2011 роках сальдо бюджетів у країнах з розвинутою економікою, додатково погіршилося через збереження нестач в системі збору доходів і розширення заходів стимулювання (а також більш високих оборонних видатків у США).

У зв'язку із збільшеними фінансовими потребами і занепокоєнням ринків з приводу майбутньої економічної політики, середні терміни погашення державних цінних паперів в країнах з розвинутою економікою зменшилися, а в деяких країнах, включаючи Грецію, Ірландію, Іспанію і Португалію, спреди різко зросли, що спричинило зростання вартості запозичення і посилило напруженість у податково-бюджетній сфері. Греція звернулася за винятково великою фінансовою допомогою до МВФ, інститутів Європейського союзу (ЄС) і країн-членів ЄС, щоб підтримати план рішучої бюджетної консолідації, а інші країни Європи оголосили про заходи щодо стабілізації.

За прогнозами, до 2015 року коефіцієнти валової державної заборгованості в країнах з розвинутою економікою досягнуть в середньому 110 процентів ВВП (якщо зважити борг за розмірами економіки), при цьому США приєднаються до Бельгії, Греції, Італії та Японії, як до країн з розвинутою економікою, що мають рівні заборгованості, що перевищують сто відсотків. У деяких країнах з розвинутою економікою зростання заборгованості буде тривати і у 2015 році, і лише в дуже небагатьох країнах – Австралії, Кореї та кількох дрібніших країнах Скандинавії і Центральної Європи – валовий борг залишиться нижче 60 відсотків ВВП, що приблизно відповідає медіанному (не врахованому) рівню для країн з розвинутою економікою до кризи.

Економісти часто звертають особливу увагу на контрольований дефіцит – так званий первинний дефіцит, який не включає витрати на виплату відсотків. Їх також цікавить вихідне сальдо бюджету, скориговане з урахуванням впливу економічного циклу на доходи і витрати. Прогнози персоналу МВФ показують, що в середньому, якщо за наступні 10 років первинне сальдо з циклічними поправками покращиться приблизно на 9 процентних пунктів ВВП, а потім збережеться незмінним протягом ще 10 років, до 2030 року рівні заборгованості повернуться до 60 відсотків ВВП. Очікується, що в 2011 році первинний дефіцит в середньому складе 4,5-5 відсотків ВВП. Коригування буде включати перехід від дефіциту до сталого профіциту, рівному 4 процентам ВВП, починаючи з 2020 року. Потреби країн у стабілізації різняться, вони визначаються початковими рівнями дефіциту і боргу. Така консолідація була б доповненням до будь-яких автоматичних вигід від підвищення доходів та зменшення видатків на допомогу по безробіттю та інші програми соціального захисту, які будуть супроводжувати відновлення після кризи.

У країнах, що розвиваються, проблема не така критична. Тут рівні боргу, які розглядаються як прийнятні, нижче, ніж у розвинених країнах, – можливо, 40 відсотків ВВП, – проте багато країн вже досягли цих рівнів. Середній показник по країнах, що розвиваються, становить 38 процентів ВВП. При цьому в кількох країнах –

Бразилії, Угорщини, Індії, Малайзії, Пакистані, Польщі і Таїланді – борг перевищує 40 відсотків. У період до 2020 року необхідно домогтися зниження структурного первинного сальдо в середньому приблизно на 3 процентних пункти ВВП; цей показник слід підтримувати до 2030 року, щоб рівні боргу опустилися нижче 40 відсотків ВВП. Крім того, для цих країн характерні широкі відмінності умов. Деякі з них, з відносно високими рівнями боргу, наприклад, Бразилія та Угорщина, також мають значні первинні профіцити, що знижує їх потреби в консолідації в тому випадку, якщо вони зможуть підтримувати такі профіцити. Інші, наприклад, Індія і Південна Африка, мали вигоди з відносно ємних внутрішніх джерел фінансування. Одні країни Східної Європи – Латвія, Литва і Польща – серйозно постраждали від кризи, тоді як інші, в тому числі Болгарія та Естонія, вступили в кризу з більш низькими рівнями заборгованості і більшою стійким станом державних фінансів.

Країни, що розвиваються, також увійшли в кризу з дефіцитом і рівнями боргу, які різко скоротилися в порівнянні з показниками, які відзначалися у них на початку десятиліття. У групі з 43 країн, що розвиваються рівні боргу в середньому впали більш ніж з 80 відсотків ВВП у 2000 році до менш ніж 40 відсотків ВВП у 2007 році. Поліпшення сприяло полегшенню тягара заборгованості і позитивні зміни сальдо бюджетів: дефіцити скоротилися з 4 відсотків ВВП у 2000 році до менш, ніж 2 відсотків (в середньому) у 2005-2007 роках. Більш міцний стан державних фінансів і більш низький рівень боргу забезпечили можливість для активних відповідних заходів в умовах кризи, що сприяло зниженню впливу і скороченню тривалості спаду в порівнянні з кризами минулих років.

В результаті кризи бюджетні дефіцити країн знову повернулися до середнього показника в розмірі 4 процентів ВВП, звівши нанівець досягнення 2000-х років. Однак впродовж відновлення глобального зростання та скасування антициклічної бюджетної підтримки бюджетні дефіцити до 2015 року повинні поступово знизитися до 2,5 відсотків ВВП в умовах стабілізації боргу та поступової тенденції до його зниження. Разом з тим для деяких країн, що розвиваються, поліпшення сальдо бюджету, яке забезпечується за рахунок відновлення темпів зростання, буде недостатнім для стабілізації рівнів державного боргу, і буде потрібна подальша консолідація або стабільне залучення донорської підтримки або грантів на пільгових умовах. Так, в Африці на південь від Сахари, це стосується невеликого числа країн у Західній Африці (Буркіна-Фасо, Малі та Нігер) і декількох ресурсовидобувних країн (Ботсвана, Чад і Нігер), перспективи для яких можуть швидко змінюватися в разі зростання світових цін на біржові товари.

Тим не менш, реалізації такого сценарію можуть загрожувати проблеми в розвинених країнах. Бюджети країн, що розвиваються продовжують отримувати масивні гранти (в середньому 4 відсотки ВВП) та пільгове фінансування з розвинених країн. Якщо розвинуті країни, які відчувають труднощі з грошми, скоротять підтримку – при цьому зростання сповільниться, а відсоткові ставки зростуть, – то борг країн, що розвиваються, може відновити тенденцію до різкого зростання і або змусить їх піти на скорочення витрат, або поставити під загрозу позитивні зміни, досягнуті в докризовий період.

Протягом найближчих 20 років Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Росія, Словенія і США будуть відчувати потребу у витратах, пов'язаних зі старінням населення, яка оцінюється на рівні понад 5 процентних пунктів ВВП. Франція, Греція, Ірландія, Іспанія, США та Великобританія зіштовхнуться зі складними подвійними проблемами: високі вимоги до консолідації на рівні 8 процентних пунктів або більше з метою зменшення державного боргу до докризових рівнів і додаткові по-

треби у видатках на охорону здоров'я і пенсії в розмірі 4 відсотків ВВП або більше.

Стикаючись з перспективою підвищення податків і масштабних скорочень витрат, офіційні органи можуть природним чином встановити менш жорсткий цільовий показник коригування і взяти в борг кошти, яких бракує. Зрештою, вони можуть привести довід, що Італія і Японія вже протягом багатьох років продовжують існувати при більш високих рівнях боргу. Однак високі рівні заборгованості, в кінцевому рахунку, призводять до більш високих процентних ставок і повільного зростання, навіть якщо припустити, що борг можна з легкістю пролонгувати. Досвід міжнародних фінансових організацій показує, що зростання відношення боргу до ВВП майже на 40 процентних пунктів може протягом кількох наступних років привести до підвищення процентних ставок приблизно на 2 процентних пункти з несприятливими наслідками для країн, що розвиваються. Додаткові оцінки показують, що збільшення боргу на 40 процентних пунктів може привести до уповільнення економічного зростання на половину процентного пункту або на цілий процентний пункт на рік. Справді, якщо державні органи не зможуть провести стабілізацію, то поєднання більш високих процентних ставок і більш низьких темпів зростання змусить їх нарощувати необхідні зусилля з консолідації в умовах одночасного зростання витрат, пов'язаних зі старінням населення. Звичайно, нездатність пролонгувати борг призведе до більш згубних наслідків.

В умовах і без того високого податкового тягаря в багатьох країнах бюджетно-фінансова політика повинна бути орієнтована на скорочення витрат, хоча країнам з більш низькими ставками оподаткування та більш масштабними коректуваннями прийде піти на збільшення податків. Ймовірно, з'являться широкі можливості для скасування звільнень від податку на додану вартість (ПДВ) у багатьох країнах – або для збільшення ставки ПДВ в Японії і введення такого податку в США, – а також для значного збільшення доходів від оподаткування тютюнових виробів, алкоголю та викидів вуглецю.

Політика в сфері витрат може бути орієнтована на заморожування витрат на душу населення, крім охорони здоров'я і пенсій; при цьому основна увага повинна приділятися сукупним витратам на зарплату в секторі державного управління ("фонд заробітної плати") і трансфертам, а також скороченням субсидій у сільському господарстві та енергетиці. Скорочення витрат будуть нелегкою справою, вони торкнуться політично чутливих сфер, таких як витрати на соціальні виплати і зарплати на державній службі в одних країнах і скорочення військових витрат в інших. Заходи з ослаблення напруженості у сфері витрат на пенсії повинні зосередитися на підвищенні встановленого віку виходу на пенсію (трохи швидше у порівнянні зі збільшенням середньої тривалості життя – в цілях забезпечення економії), зростанні відрахувань і скорочення фінансової допомоги.

Країни, що розвиваються, стикаються з менш складним планом стабілізації, однак і там існують значні ризики, особливо пов'язані з потрясіннями на фінансових ринках і вищими процентними ставками, ніж у розвинених країнах. У країнах, що розвиваються, необхідно забезпечити, щоб пов'язані з кризою заходи бюдже-

тного стимулювання не стали постійними, і при необхідності прийняти додаткові заходи для сприяння гнучкості бюджету і забезпечення зниження траєкторії боргу. Бюджетна консолідація також може згладжувати вплив притоку капіталу і тиск на національну валюту убік укріплення. На відміну від країн з розвинутою економікою, країни, що розвиваються, можуть мати більш широкі можливості для підвищення доходів – як за рахунок вдосконалення податкових інструментів, так і за допомогою зміцнення механізму справляння доходів.

Висновки. Незважаючи на відновлення світової економіки, в багатьох країнах, як з розвинутою економікою, так і з економікою, що розвивається, відзначаються різні темпи і зберігаються ризики погіршення ситуації з державним боргом. Протягом кількох наступних років уряди багатьох країн з розвинутою економікою будуть відчувати виключно високі фінансові потреби, щоб покрити великий дефіцит бюджету і рефінансувати борг з наступаючим строком погашення. На відміну від цього, лише кілька країн, що розвиваються, мають аналогічні за масштабами потреби у фінансуванні. Несприятлива ринкова динаміка головним чином викликана бюджетною невизначеністю в країнах. Щоб подолати боргову кризу, офіційним органам багатьох країн доведеться забезпечити міжнародні ринки гарантіями, повідомивши конкретні й рішучі стратегії бюджетної консолідації з наочними орієнтирами у вигляді середніх темпів консолідації або цільового податково-бюджетного показника, який буде досягнутий в середньостроковій перспективі, що надасть змогу стабілізувати державний борг у країнах.

Список використаних джерел

1. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси [Текст]: [підручник] / С.Я. Боринець – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 494 с.
2. Гроші та кредит [Текст]: [підручник] / [І.О.Лютий, О.В.Любіна, О.Д.Рожко]; за ред. І.О. Лютого. // Київ: нац. ун-т ім. Тараса Шевченка – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 559 с.
3. Макроекономіка: [підручник] / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 743 с.
4. Національні фінансові системи в умовах глобалізації / [Лютий І.О., Павленко А.Ф., Оболенська Т.Є. та ін.]; за заг. ред. І.О. Лютого. – Івано-Франківськ: Галицька Академія, 2008. – 308 с.
5. Carlo C. Long-Term Trends in Public Finances in the G-7 Economies. [Електронний ресурс] / Cottarelli, Carlo, Andrea Schaechter // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1013.pdf> – Назва з екрану.
6. Baldacci E. Restoring Debt Sustainability After Crises: Implications for the Fiscal Mix [Електронний ресурс] / Emanuele Baldacci, Sanjeev Gupta, Carlos Mulas-Granados // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10232.pdf> – Назва з екрану.
7. Stephen H. Political Institutions and Financial Development [Електронний ресурс] / Haber, Stephen, Douglass North, Barry Weingast // Stanford, California: Stanford University Press. – Режим доступу: http://eh.net/book_reviews/political-institutions-and-financial-development – Назва з екрану.
8. International Monetary Fund (IMF) "Fiscal Exit: From Strategy to Implementation" [Електронний ресурс] // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2010/fm1002.pdf> – Назва з екрану.
9. International Monetary Fund Regional Economic Outlook: Western Hemisphere, Chapter 4 [Електронний ресурс] // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2011/whd/eng/wreo1011.htm> – Назва з екрану.
10. Laeven Systemic Banking Crises: a New Database [Електронний ресурс] / Laeven, Luc, Fabian Valencia // IMF: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08224.pdf> – Назва з екрану.

Стаття надійшла до редакції 06.03.13

М. Боровикова, канд. екон. наук, ассист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

УВЕЛИЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА В ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД И ПУТИ ЕГО СТАБИЛИЗАЦИИ

В статье исследованы основные риски роста государственного долга в посткризисный период как в развитых, так и в развивающихся странах, определены основные причины и возможные негативные последствия этого процесса, а также предложен ряд мер по стабилизации и уменьшению государственного долга стран.

Ключевые слова: подержанный долг, долговой кризис, государственные финансы, бюджетный дефицит, бюджетная консолидация.

M. Borovikova, PhD, Assist.
Taras Shevchenko Kyiv Nation. Univ., Kyiv

PUBLIC DEBT GROWTH DURING POST CRISIS PERIOD AND WAYS OF ITS STABILIZATION

In this paper the main risks of public debt growth in the post-crisis period in both developed and developing countries are examined, the main causes and possible negative consequences of this process are identified, as well as a number of measures to stabilize and reduce the national debt are developed.

Keywords: public debt, the debt crisis, public finance, fiscal deficits, fiscal consolidation.

УДК 336.226

Л. Гудзинська, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПРІОРИТЕТИ ФІСКАЛЬНИХ ПРЕФЕРЕНЦІЙ: ОЦІНКА СТРАТЕГІЇ ВИБОРУ

Здійснена оцінка стратегії вибору тимчасових податкових преференцій.

Ключові слова: фіскальні преференції, податкові стимули.

Постановка проблеми. Забезпечення економічного зростання передбачає створення ефективної та результативної системи економічних стимулів. Серед останніх одне з ключових місць займають податкові преференції. Від правильності визначення пріоритетних напрямів їх спрямування значною мірою залежатиме спроможність забезпечення синергійного ефекту з точки зору формування точок загального економічного зростання. Помилковість у виборі таких пріоритетів своєї наслідком матиме створення тимчасових конкурентних переваг окремим видам діяльності, які не мають значного впливу на реалізацію загальносистемних завдань соціально-економічного характеру, особливо у довгостроковому періоді, а в гіршому випадку – окремим господарюючим суб'єктам, що, у свою чергу, суперечитиме основоположним принципам податкової системи, насамперед принципу рівності усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації та принципу нейтральності оподаткування, який передбачає установа податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання оподаткування, проблеми розробки ефективного стимулюючого інструментарію за рахунок податкових преференцій займають досить вагоме місце в дослідженнях вчених. Над цими проблемами, зокрема, досить активно працюють В.М.Андрущенко, В.М. Аньшин, І.Г.Благун, Е.А.Бойко, О.В.Бризгаліна, Є.М.Бухвальд, З.С.Варналій, О.Д.Василик, В.П.Вишневський, В.А. Воронков, І.В.Грищенко, В.І.Гур'єв, А.М.Гур'єв, О.М. Єжова, А.І.Крисоватий, І.М.Кулішнер, Г.І.Купалова, М.В. Міляков, І.Х.Озеров, В.М.Пушкар'єва, І.Г.Русакова, А.В. Сигиневич, А.А.Соколов, А.М.Соколовська, В.М.Суторміна, М.І.Ткачук, В.М.Федосов, Л.О.Ханкевич, Д.Г.Чернік, Т.Ф.Юткіна, І.І.Янжул та інші.

Виклад основного матеріалу. "Успішна інтеграція України у європейський простір, – як зазначають Г.Купалова, Т.Матвієнко, – неможлива без зміцнення фінансового стану та конкурентоспроможності українських підприємств, що, у свою чергу, потребує створення сприятливих юридичних, фінансово-економічних та податкових умов для підприємницької діяльності" [1]. В процесі поглиблення та диверсифікації досліджень податків, визначення їх суті, ролі в розвитку суспільних відносин, конкретизації та систематизації функцій можна спостерігати певний відхід від виключно фіскального підходу до розгляду податків як економічної категорії з поступовим посиленням акцентів саме на стимулюючій функції, яка є і повинна бути домінуючою в структурі функцій податків. Передумовою для такої зміни підходів

до розгляду функціональної спрямованості податків є виклики, сформовані цілями і завданнями соціально-економічного розвитку країни. Концентрація сучасних досліджень саме в аспекті зміни акцентів у функціональній спрямованості податків у бік стимулюючої складової оцінюється як цілком закономірною та об'єктивною.

Разом із тим слід враховувати той факт, що податкова система в силу, насамперед, суб'єктивних обставин є досить динамічною. Її часті зміни зумовлені, в першу чергу, причинами кон'юнктурного характеру, які полягають в бажанні створення певного сприятливого середовища для окремих напрямів діяльності та окремих господарюючих суб'єктів, які декларуються як такі, що цілком відповідають загальносистемним пріоритетам та спроможні забезпечити реалізацію таких пріоритетів. Оцінка стратегії вибору пріоритетів фіскальних преференцій та дієвості останніх в контексті саме формування точок економічного зростання в загальносистемному вимірі видається одним з актуальних і перспективних напрямів досліджень і саме це, власне, визначає основні цілі даної статті.

"При здійсненні податкового стимулювання підприємництва, – як зазначають З.Варналій, О.Панасюк, – використовуються різні інструменти, основними з яких є: зниження ставок податків, інвестиційна податкова знижка, відміна податків на реінвестування, податкові угоди з різними країнами, податкові кредити, створення спеціальних економічних зон із особливим режимом оподаткування інноваційної та інвестиційної діяльності тощо" [2]. Слід зазначити, що з прийняттям Податкового кодексу України держава документально задекларувала власні стратегічні наміри щодо вектору формування та реалізації податкової політики, в тому числі в частині фіскального навантаження на господарюючих суб'єктів, у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. Основний тренд у цьому напрямі полягає у послабленні загального податкового тиску, у першу чергу на великий бізнес, за рахунок, зокрема, зменшення розмірів ставок податку на прибуток підприємств: у 2011 р. – до 23%, 2012 р. – до 21, 2013 р. – до 19 та з 1 січня 2014 р. – до 16% та податку на додану вартість – до 17% з 1 січня 2014 року. Такий захід, на нашу думку, достатньо повно відповідає загальній тенденції посилення стимулюючої складової у функціональній структурі податків, спрямований на збільшення частки фінансового ресурсу, що може спрямовуватися на розвиток ділової активності.

Водночас дискусійними є положення Податкового кодексу України, якими передбачено запровадження тимчасових так званих "точкових" податкових преференцій, орієнтованих на підтримку окремих видів діяльності чи господарюючих суб'єктів. Питаннями для дискусії,